

Постановка проблеми. Ще з давніх часів існувала проблема розуміння сутності категорії «юридична відповідальність». Юридична відповідальність є важливим елементом правового регулювання суспільних відносин, суть якого полягає в цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою юридичних засобів з метою впорядкування суспільних відносин, надання їм системності і стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, втілення принципів соціальної справедливості тощо. Саме існування права як регулятора суспільних відносин обумовлене необхідністю підтримувати соціальний порядок у неоднорідному суспільстві, попереджаючи будь-які відхилення від встановлених правил поведінки

Аналіз останніх досліджень. Дане питання неодноразово висвітлювалося у працях видатних учених-юристів, зокрема: М.М. Агаркова, Г.А. Гаджиева, В.П. Грибанова, Л.В. Щеннікової, Т.С. Яценко, В.І. Ємельянова, С.Г. Зайцевої, А.А. Малиновського, Г. Онищенко, М.М. Хміль та ін.

Мета, об'єкт та методика дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних та практичних засад юридичної відповідальності та понятійно-категорійного апарату з даної проблематики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі зловживання правом та призначення юридичної відповідальності.

Методологічною основою дослідження є сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Серед них: положення діалектики, аналітичний, узагальнюючий та конкретно-пошуковий, методи індукції та дедукції, системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, семантичний методи та ін.

Результати дослідження. Юридична відповідальність - лише одна з форм соціальної відповідальності. Сутність соціальної відповідальності як такої полягає в обов'язку кожного індивіда виконувати вимоги, що висувуються до нього суспільством, державою іншими індивідами. Крім юридичної, в суспільстві знаходять своє широке застосування й інші форми соціальної відповідальності: моральна, політична, організаційна, суспільна, партійна тощо.

Власне юридична відповідальність - це передбачені законом вид і міра обов'язку правопорушника потерпати від примусового державно-владного позбавлення благ психологічного, організаційного або майнового характеру у правовідносинах, що виникають між ним і державою із факту правопорушення.

Учені поділяють юридичну відповідальність на позитивну і негативну. Позитивна (перспективна або заохочувальна) відповідальність - передбачає заохочення за виконання корисних для суспільства і держави варіантів поведінки, а негативна (ретроспективна або охоронна) відповідальність - передбачає покарання за правопорушення. У загальному юридична (ретроспективна) відповідальність - це юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які належали йому до факту правопорушення.

Останніми роками зростає інтерес до такого, на жаль, вже звичного правового явища як „зловживання правом”. В юридичній літературі існує надзвичайно велика

кількість інтерпретацій поняття „зловживання правом” та характерних для нього ознак. Але належної цілісності та закінченої системності поглядів у цьому питанні ще немає. В цій змістовній та науковій невизначеності й вбачається актуальність даного питання. Зловживання правом – це передбачена нормами права поведінка уповноваженої особи по здійсненню свого суб’єктивного права, якою може бути завдано шкоди іншим особам. Одним із найактуальніших завдань сьогодення є недопущення зловживання правом в Україні, створення відповідних правових механізмів запобігання цьому негативному соціально-правовому явищу.

Особливою формою зловживання правом є шикана [1, с. 6–7]. Шикана (від німецького – знущання, каверза, причіпка) – зловживання правом із єдиною метою – завдати шкоди іншій особі.

У сучасному вітчизняному законодавстві термін шикана не закріплений, хоча положення, які розкривають зміст даної правової категорії сформульовані. Так, ст. 13 Конституції України передбачає, що неприпустимим є здійснення права власності з метою заподіяння шкоди людині і суспільству. Ст. 23 Конституції України визначає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Виходячи з цього, свобода особи має узгоджуватись із свободою інших людей та обґрунтованими вимогами суспільства. Ст. 42 Конституції України не допускає зловживання монополієм становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію.

У ст. 13 Цивільного кодексу України міститься заборона здійснювати права із наміром завдати шкоди іншій особі (тобто фактично – шикана) та зловживати правом у інших формах, а також встановлено обов’язок при здійсненні цивільних прав додержуватися моральних засад суспільства та не порушувати права інших осіб. Дії особи слід вважати шиканою у тих випадках, коли вони здійснюються із прямим умислом та з єдиною метою – спричинити шкоду іншій особі. Подібними діями є, наприклад, зміна власником земельної ділянки русла потоку для того, щоб відвести його із сусідньої ділянки, розташованої нижче за течією.

Як зазначає Г. Оніщенко, ознаками шикани є: протиправність; наявність вини; об’єктом посягання є майнові та особисті немайнові права і інтереси суб’єктів права; наявність шкоди, заподіяної такими діями іншій особі (при цьому, обов’язок доказування факту наявності шкоди та наявності факту здійснення особою свого суб’єктивного права з єдиною метою заподіяння шкоди, покладається на потерпілого, що викликає значні труднощі на практиці) [3, с. 47].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що юридична відповідальність - це застосування каральних методів до особи, яка вчинила правопорушення. Слід розуміти юридичну відповідальність не тільки як добросовісне виконання своїх обов’язків перед суспільством, а ще як засоби державного впливу до особи, яка вчинила правопорушення. Зловживання правом є складною, багатоаспектною категорією, що являє собою процес здійснення суб’єктивного права всупереч із його основним соціальним призначенням, при якому наноситься шкода іншим особам, державі або суспільству. Тому одним із найактуальніших завдань сьогодення є недопущення зловживання правом в Україні, створення відповідних правових механізмів запобігання цьому негативному соціально-правовому явищу. Шикана є особливою формою зловживання правом, що здійснюється з єдиною метою – завдати шкоду іншій особі. Істотною ознакою шикани є прямий умисел та настання суспільно-шкідливих наслідків в результаті її здійснення. Якщо правомочний суб’єкт реалізував своє право лише для того, щоб завдати шкоди іншій особі, але не добився з яких-небудь причин бажаного результату, то шикани в його діях немає.

Джерела використаної інформації

1. Вдовичен О.О. Законодавче закріплення категорії зловживання правом / О.О.

Вдовичен // Адвокат. – 2009. – № 2 (101). – С. 30 – 33.

2. Конституція України / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К.: Парламентське вид-во, 2011. - 59с.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

4. Онищенко Г. Проблема існування категорії «зловживання правом» / Г. Онищенко // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 45 – 49.